

Кыбыева З.Ж., Бакирова Э.У.

АНГЛИС ТИЛИ САБАГЫНДА АУДИОВИЗУАЛДЫК КАРАЖАТТАРДЫ КОЛДОНУУНУН ЫКМАСЫ

Кыбыева З.Ж., Бакирова Э.У.

МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ СРЕДСТВ НА УРОКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Z.J. Kybyeva, E.U. Bakirova

METHODS OF USING AUDIOVISUAL TOOLS IN THE ENGLISH LESSON

УДК: 372.881/116

Макалада фразеологизмдер, кеп маданияты жана накыл кептер тууралуу айталат. Учурда кыргыз тилине кызыктыруу, окурмандык ишмердүүлүккө тартуу, кыргыз тилин практикалык багытта окутуудагы окутуучулардын жасап жаткан иш-аракеттери, жалпы эле кыргыз тил предметин окутуунун азыркы абалы талапка толук туура келет деп айтуу кыйын. Ушул көйгөйлөрдү чечүү максатында ар кандай иш-аракеттерди практикалоо керек болуп жатат. Сабакта натыйжалуу, алгылыктуу ыкмаларды колдонуу жана иш жүзүнө ашыруу үчүн интерактивдүү усулдарды колдонуу эң жакшы натыйжаларды берүүдө. Ошондуктан, сабактын салттуу жана интерактивдүү формаларын, ыкма-жолдорун активдүү пайдалануу, студенттердин өз алдынча иштешине, туура сүйлөөгө, жазууга, логикалык ойлоосун өстүрүүгө чоң жардам берет. Аны жүзөгө ашыруу үчүн сөзсүз түрдө мугалимге, айрыкча педагогикалык тажрыйбасы аз жаш мугалимге методикалык жактан багыт берип, жол көрсөтүүчү методикалык колдонмо катары берилди.

Негизги сөздөр: фразеология, кластер, Венндин диаграммасы, макалдар, даанышман, чечендер, грамматикалык оюндар, сүрөт-табышмак, текст.

В статье рассказывается о фразеологизмах, культуре речи и прозе. В настоящее время трудно заинтересовать кыргызскому языку, вовлечь в читательскую деятельность, обучение кыргызскому языку в деятельности преподавателей в практическом направлении, в целом обучение предмету кыргызского языка в настоящее время трудно сказать соответствует требованиям. В целях решения этих проблем необходима практика различных действий. Использование на уроке эффективных, приемлемых методов и интерактивных методов для практической реализации дают наилучшие результаты. Поэтому активное использование традиционных и интерактивных форм урока, приемов и способов поможет студентам работать самостоятельно, правильно говорить, писать и развивать логическое мышление. Для ее реализации, безусловно, педагогам, особенно молодым учителям с низким педагогическим опытом, рекомендовано методическое руководство по ориентации и ориентации.

Ключевые слова: фразеология, кластер, диаграмма

Венна, пословицы, мудрость, красноречивые, грамматические игры, картины-загадки, текст.

The article deals with phraseological units, culture of speech and prose. Currently, it is difficult to interest the Kyrgyz language, to engage in reading activities, learning the Kyrgyz language activities of teachers in the practical direction, in General, studies of the Kyrgyz language at the present time it is difficult to say meet the requirements. In order to solve these problems, various actions are needed. The use of effective, acceptable methods and interactive methods for practical implementation in the lesson give the best results. Therefore, the active use of traditional and interactive forms of lessons, techniques and methods will help students to work independently, speak correctly, write and develop logical thinking. For its implementation, of course, teachers, especially young teachers with low teaching experience, recommended guidance on orientation and orientation.

Key words: phraseology, cluster, Venn diagram, proverbs, wisdom, eloquent, grammar games, picture riddles, text.

Сабактын темасы: гр.тема: Фразеологизмдер жана кеп маданияты.

Лексикалык тема: Накыл кептер.

Сабактын максаттары:

- **Билим берүүчүлүк жагы:** фразеологизм боюнча жаңы маалыматка ээ болот, фразеологизмдердин өзгөчөлүгүн аныктайт, сүйлөмдөгү ордун табат, эркин сөз айкашынан айырмачылыгын далилдейт.

- **Өнүктүрүүчүлүк жагы:** компетенттүүлүк жөнүндө маалыматка ээ болот, фразеологизмдердин синтаксистик кызматын үйрөнөт, макал-лакаптардын айырмасын табат.

- **Тарбия берүүчүлүк жагы:** фразеологизмдерди колдонуунун зарылдыгын, анын жөнөкөй айкаштарына караганда берген маанисин аныктайт, кибине туура пайдаланууну үйрөтөт.

Сабактын усулу: мугалимдин аңгемеси, топ менен иштөө суроо-жооп, өз алдынча иштөө

Сабактын тиби: алган билимди чындоо, жалпылоо

Сабактын түрү: аралаш сабак

Сабактын жабдылышы: сүрөттөр, баракчалар, окуу китеби, маркер, скотч, таблица ж.б.

Сабактын жүрүшү:

Уюштуруу мезгилинде доскага бир нече сөз жазылат. Мисалы: “аракет”, “билим”, “келечек”, “бакыт”. Студенттер алардын ортосундагы байланышты табышат. Мисалы, “Аракет кылса, адам бактылуу болот”; Келечекке кам көрсөк, биз бактылуу адамбыз” ж.б. Буларга таянып, күндүн урааны тандалат – “Жашыңда берсин мээнетти, карыганда берсин дөөлөттү”. Андан соң мугалим бир нече суроолорго жооп алат:

Аудиторияны эки топко бөлөбүз.

1-топ: “Чечендер”.

2-топ: ”Даанышман”.

Ар бир топко тапшырмалар берилет, жоопторго жараша упай топтойсунар. Упайлар сүрөттөр аркылуу бааланат. Коюлган шарт түшүнүктүүбү? Анда бир жакадан баш бир жеңден кол чыгарып, орой көз чарай болуп отуруп, казаныбызда бирге кайнасаң. Жоопторду ат тезегин кургатпай бергенге аракет кылабыз. Үйгө берилген суроолор боюнча алгачкы тапшырма берилет.

✓ Жооптор айтылганда аларга туура келген фразеологизмдерди доскага илебиз. Мисалы: бармагын тиштөө, сызга олтуруу, башы жерге кирүү, жети өмүрү жерге кирүү ж.б.

✓ Доскага илинген сүрөттөрдө сөздөр кандай сөз экени суралат да, фразеологизм боюнча суроолорго жооп алынат. Мисалы:

- Сөз айкашы деген эмне, канчага бөлүнөт?
- Эркин сөз айкашы менен туруктуу сөз айкашынын окшоштугу, айырмачылыгы.
- Фразеологизм канча сөздөн куралышы мүмкүн?
- Анын тутумундагы сөздөрдү өзгөртүп жиберсе болобу?
- Ар бир сөз өз-өзүнчө мааниге ээби, же чогуу бир маанини береби?
- Фразеологизм лексикабызды байытабы? ж.б.
- Фразеологизмдердин мүнөздүү белгилери.
- Фразеологизмдердин өз ара бөлүнүшү.
- Фразеологизмдер менен макалдардын окшоштугу жана айырмачылыгы.

Жооптор топтор тарабынан бааланат.

Буларга алынган жооп класстер түрүндө жазылат

Вендин диаграммасы:

2-тапшырма:

1-топко: Адамдык сапатка байланышкан туруктуу сөз айкаштарынан мисал келтиргиле.

Жооп: Кой оозунан чөп албаган (момун) мурду балта кеспеген (тоготпоо) биттин ичегисине кан куюу (тың, чыйрак) көзүн май баскан (бой көтөргөн) колунан көөрү төгүлгөн (уста, уз) ала көөдөн (мактанчаак) эт менен челдин ортосунда (жүдөө, бош) сүт оозунан кете элек (жетиле элек, жаш) жел таман (бир орунда турбаган).

2-топко: Адамдын ички сезимин, маанайын билдирген туруктуу сөз айкаштарына мисал келтиргиле:

Жооп: Ичинен сызуу (кейүү), тебетейин көккө ыргытуу (кубануу), кабагына кар жааган (ачуулуу), көзү тескери айлануу (жактырбоо), сиркеси суу көтөрбөө (жактырбоо), Асан кайгы (санаачыл), сөөгү агаруу (ыраазы болуу), жүрөгү оозуна тыгылуу (коркуу), төбө чачы тик туруу (чочуу, таң калуу) ж.б.

Жооптор топтор тарабынан бааланат.

3-тапшырма. Грамматикалык оюндар.

1-топ: “Көз” деген сөз катышкан 10 фразеологизмди атагыла.

Жооп: Көзү умачтай ачылуу, орой көз чарай, көздөн кайым болуу, көзү өтүү, жаны көзүнө көрүнүү, көздүн карегиндей сактоо, көзүн май басуу, эки көзү төрт болуу, көзгө сайса көрүнгүс, көз ачып-жумганча ж.б.

2-топ: “Жер” деген сөз катышкан 10 фразеологизмди атагыла.

Жооп: Төбөсү менен жер казуу, жети өмүрү жерге кирүү, ичкен ашын жерге коюу, жерден боорун көтөрө элек, жылдызы жерге түшүү, жер жутуп кеткендей, баскан жерине чөп чыкпоо, жер каймактаганда, күйбөгөн жери күл болуу, жерге батпай сүйүнүү ж.б.

Жооптор топтор тарабынан бааланат

4-тапшырма. “Ким ыкчам?” оюну.

Топтор бири-бирине фразеологизмдин эквиваленти болгон жеке сөздү айтышат, ага ылайык келген фразеологизмдин синонимин табышат.

1-топ: Тез, бат, ылдам.

2-топ: Ат тезегин кургатпай, көз ачып-жумганча.

1-топ: Кубануу, сүйүнүү.

2-топ: Төбөсү көккө жетүү, майдай жарылуу.

1-топ: Жактырбоо, мурчуюу.

2-топ: Сиркеси суу көтөрбөө, көзү тескери айлануу.

1-топ: Тың, бышык.

2-топ: Биттин ичегисине кан куйган, тирикарак.

1-топ: Жаш, жетиле элек.

2-топ: Эне сүтү оозунан кете элек, кабыргасы кете элек.

1-топ: Кедей, жарды.

2-топ: Итке минген, үрүп чыгар ити жок, ыңыргагы ырдаган.

Жооптор топтор тарабынан бааланат

5-тапшырма: Топтордун аттарына жараша туруктуу сөз айкаштарын катыштырып, текст түзгүлө:

1-топ: “Чечендер”.

Элибизде: “Көрө-көрө көсөм, сүйлөй-сүйлөй чечен болосун” деген асыл кеп бар эмеспи. Бактыга жараша, баарыбыз тиригараак, жөн билги, тилинен чаң чыккан, окуу дегенде ичкен ашты жерге койгон, жылдызы жарык балдарданбыз. Көктөн тилегенибиз жерден табылып, тилибиз буудай кууруп, жез таңдай атка консок, дегенде эки көзүбүз төрт. Атаандаштарыбыз биттин ичегисине кан куйгандардан экенин байкап, ак эткенден так этип, жылдызыбызды жерге түшүрбөй турабыз.

2-топ: “Даанышман”.

“Өзүңдү эр ойлосоң, өзгөнү шер ойло” дегендей бал тилдүү, бычакка сап, тарамыштай тырышкан өнөктөштөрүбүз итибиз чөп жесин деп турушат. Бирок бешенеге жазганын көрүшөт.

Даанышмандар, ачып көздү жумганча, акылыбыз ашып-ташып, нур болуп, төгүлүп турабыз. Ыйманы ысык курбулар менен шилекей алышып дос болгонго, маңдай жарыла кубандык. Аягынан чаң чыккандардын, назары сынбаса экен деп тилейбиз.

Жооптор топтор тарабынан бааланат.

Окутуучу: Окумуштуу В.В.Радловдун: “Кыргыз ар дайым мүдүрүлбөй, такалбай, шар сүйлөйт. Өздөрүнүн оюн так жана ачык айтып жатып, ал өзүнүн сөзүнө белгилүү сулуулукту берет. Ошентип, айтылган сөз биринин артынан бири ыр жана куплет сыяктуу куюлушуп отурат да, ыр сыяктуу таасир берет”, - деген баасын баса белгилеп айткым келет. Бул баалоону менин татынакай студенттерим дагы бир жолу далилдеп кеттиңер. Сөз – акылман насаатчы, сөз-мыкты билим! Келгиле, сөз багып, сөз кадырына жетели!

Мисалы:

➤ 1-топко балтанын сүрөтү көрсөтүлөт, окуучулар “мурдун балта кеспөө” фразеологизм айтышат.

➤ 2-топко “байпагы манат болуу” фразеологизмин кыймыл-аракет менен көрсөтөт, башка топтор аны табышат.

➤ 3-топко “көз жашын көлдөтүү” фразеологизмдин аткарышат, башкалары ага сүйлөм түзүшөт.

Жаңы тема: Фразеологизмдер жана сөз маданияты.

Фразеологизмдер тилдик көркөм каражат болгондуктан алар дээрлик бардык учурда стилдик максатта колдонулат. Айтылуучу ойду элестүү, таамай кылып, угуучунун же окурмандын сезимине жеткирүүдө анын ролу чоң. Жөнөкөй эле сөз менен ойду туюндурганга караганда ал түшүнүктүү, ары таасын, ары көркөм мүнөзгө ээ болот.

Фразеологизмдердин кепте колдонулушунда да ар түрдүү стилдик ыкмалар пайдаланылат.

Фразеологизмдер кепте даяр материал катары туруктуу формасы менен колдонулары жөнүндө мурда сөз болгон. Биз мунун менен фразеологизмдер таптакыр эле сенек түрүндө, бир эле калыбында, өзгөрбөгөн көрүнүш экен деп түшүнбөшүбүз керек. Анткени алар ар кандай стилдик максатта (кээде эч кандай өзгөртүүсүз, кээде айрым өзгөрүүлөр менен) колдонулат.

Бирок ал өзгөрүүлөр мурдатан калыпка түшкөн фразеологизмдерди ой келди өзгөтө берсе болот экен дегенди билдирбейт. Фнын алгачкы формасын сактоо менен аларга кошумча (көбүнчө күчөтмө мааниге ээ болгон) сөздөр кошулуп, же синоним сөздөр менен алмашуулар учурайт. Кээде маанилеш фразеологизмдер катар-катар же аларга синоним сөздөр жарыш колдонуу аркылуу атайын стилдик ыкмалар пайдаланылып, максат ишке ашат.

1. Фразеологизмдердин өзгөрүүсүз колдонулушу.

Көптөгөн фразеологизмдер, алсак: *тили буудай кууруйт, эки көзү төрт, азуусун айга жанган, чачым тик турду, кабыргам кайышты* (Булар ушул боюнча колдонулса) аларды фразеологизмдердин өзгөрүүсүз колдонулушу дейбиз.

Мисалы: Баламын боштугун көрүп, кабыргам кайышты. Анын классташтарынын тилинен чаң чыгат. Эч кимге сыр бербей ары карап ыйлап, бери карап күлүп, тишимдин кашкасын көрсөтөм.

2. Фразеологизмдердин кепте өзгөртүлүп колдонулушу.

Жазма жана оозеки кепте фразеологизмдердин түгөйлөрү кемип, же алардын арасына бир же бир енче сөз кыстарылып, кээде түгөйлөрдүн орду алмаштырылып колдонулса, мындай көрүнүштү фразеологизмдердин кепте өзгөртүлүп колдонулушу деп айтабыз: жердин жети түбүндө-жердин түбүндө, жерге түшүү-жылдызы түшүү, ичине таруу айланбай-ичине жарты таруу айланбайт, жүрөгүндө кири жок-жүрөгүндө кымындай да кири жок. д.у.с.

3. Фразеологизмдерди жарыш колдонуу.

Эки же андан ашык фразеологизмдердин же фразеологизм менен ага маанилеш сөздүн удаа колдонулушун фразеологизмдердин жарыша колдонулушу дейбиз:

1. Күлүктөр суулугу менен суу ичип, эр азаматтар өтүгү менен суу кечип, эл башына оорчулук түшкөндө, капилеттен сөз тапкан, караңгыда жол ачкан карыялардын акылы керек болду.

2. Ошондо калың элдин алдына кара кылды как жарган, калыс Бакай чыгып, акыл сөзүн айтты: "Калайык, көп эле жылдызыңарды түшүрүп, башыңарды жерге салбагыла! Ач тоюнат, арык семирет..."

3. Ал бирөөнүн жырык ийнесине тийбеген ак ниет, ак көңүл неме эле.

Бышыктоо: 232-233-көнүгүүлөрдү иштешет.

Тема: Накыл кептер.

Чечендик кеп – кыргыз элинин кылымдардан кылымга сакталып келе жаткан көркөм сөз өнөрү, байлыгы. Сынчы, чечендердин ичинен не бир мыктылары чыккан. Алар айтып оозун жыйгыча, ачып көздү жумганча сөздүн не бир берметтерин төгүп жиберишчү экен. Чечен – ойдогу орчундуу сөздү таамай да, тайманбай да куюлуштуруп да, кулак курчун кандырып да, муютуп да айткан адам. Чечендин сөзү атылган ок сыңары. Чагылгандай жарк этип айтылат да, каршысын сөзгө жыгат. Чечен сөздү Жээренче чечен, Көкөтөй, Куйручук, Тилекмат, Карачунак, Ырысбек, Токторбай, Айтыбар, Медет ж.б. ондогон адамдар колдонгон, бирок алар менен катар аны «чечен», «сөзгө уста» деп аталбаган карапайым калктын катары да пайдаланган. Тиешелүү чечен сөздү маашырлана айтып, анан анысы кандай» деп ага өз оюн кыноо менен кимдир бирөөнү ынандыруу, жүйөгө жыгуу салты күнү бүгүнкүдөй күчүндө Чечендер сөздү так айткан: ойду учкул, элестүү, көркөм сөздөр, салыштыруулар менен туюнтушкан. Тыбыш жутуу, кечечтенүү, узак сүйлөө болгон эмес. Чаржайыт көп урушпаган. Жай, сабырдуу жана олуттуу сүйлөшкөн. Эч качан жасалма кепке барышкан эмес. Сөзгө чалынып калбас үчүн өтө кылдаттыкты пайдаланышкан.

Үйгө тапшырма катары:

1. Туруктуу сөз айкаштарын катыштырып, текст түзүп келүү.

2. Учкул сөздөрдөн жаттап келүү.

Баалоо окуучулардын сабакка катышуу активдүүлүгүнө жараша жүргүзүлөт.

Адабияттар:

1. Абдухамидова Б.А., Абдухамидова С.А. "Жылдын мыкты мугалимдери жана мыкты сабактар" Б., 2013.
2. "Кут билим" газетасы.
3. Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү. Ф., 1980
4. Сапарбаев А. "Кыргыз тилинин лексикологиясы жана фразеологиясы" Б., 1997.

Рецензент: к.пед.н., доцент Жусупова Н.Ы.